

Davies, M. G., *The masonic muse. Songs, music and musicians associated with Dutch freemasonry: 1730-1806* (Dissertatie Utrecht 2003, Muziekhistorische monografieën XVIII; Utrecht: Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis, 2005, 479 blz., €49,-, ISBN 90 6375 199 0).

De Vrijmetselarij is tijdens de achttiende en negentiende eeuw waarschijnlijk het grootste genootschap geweest in Nederland indien we het Nut en de politieke partijen even buiten beschouwing laten. Een kwalitatief belangrijk deel van de burgerij, de adel, de intelligentsia verzamelde zich hier voor korter of langer tijd. Het waarom van de aantrekkingskracht is niet altijd even helder. Maar het is heel duidelijk dat van deze organisatie een grote invloed is uitgegaan op maatschappelijk, wereldbeschouwelijk en cultureel terrein.

Wetenschappelijk is de studie van het maçonnieke fenomeen een noodzaak. In het buitenland verschijnen dan ook jaarlijks vele studies over dit gezelschap. Zij vullen gehele bibliotheken. De vaderlandse historici zijn ietwat beschroomd geweest dit niet onbelangrijke onderwerp aan te vatten. Dat is enigszins verklaarbaar. Dit onderzoeksveld kent nogal wat voetangels en klemmen. Het is een beetje een hoofdpijn-onderwerp, die vrijmetselarij. Geen land lijkt dezelfde ideologie te hebben. De gradenstelsels zijn nauwelijks bij te benen. De christelijke, esoterische, deïstische, atheïstische opvattingen en duidingen van de maçonnieke basismythe zijn in elke loge anders, per decennium anders, per eeuw anders, per land anders. De samenstelling en opbouw van de loges varieert in hoge mate.

De onderzoekssituatie is duidelijk verbeterd nadat in 2002 te Leiden een bijzondere leerstoel is ingesteld voor Vrijmetselarij als bijzondere geestesstroming en sociaal-cultureel Europees verschijnsel. Desondanks zijn vooralsnog de studies op dit terrein voor het Nederlandse taalgebied op de vingers van één hand te tellen. Het is dan ook verrassend een grote en grondig gedocumenteerde studie te vinden die een detailgebied betreft: het muziekleven in de vaderlandse loges, tussen 1730 en 1806.

Davies behandelt de verschillende kanten van dit fenomeen in tien hoofdstukken. Aan de orde komen onder meer de gezangbundels uit verschillende perioden, waarbij speciale aandacht krijgen het veelgebruikte *La Lire Maçonne* (1763) en het belangrijke *Gezangboek voor Vrijmetselaaren* (1806). Een liedboek uit 1735 is het eerste gedrukte document in onze Republiek waaruit eigen maçonnieke activiteit blijkt. Het bevat tevens de vroegst bekende liederen van deze aard in de Franse taal. Er zijn hoofdstukken gewijd aan het onderzoek naar het voorkomen van muziek en het gebruikmaken van de diensten van al dan niet professionele musici en componisten in de loges van plaatsen als Leiden, Amsterdam en Den Haag. Verder vinden we een analyse van de gebruikte liedteksten en van daarin veel voorkomende thema's, zoals tempel, deugd, vrouwen, Astraea, God, broederschap, universaliteit van de maçonnerie. Het boek heeft maar liefst vijftien appendices. Daarin vinden we bibliografieën van de in Nederland gebruikte Franse en Nederlandse liederen en zangwijzen, en een chronologische lijst van de gedrukte liederen en liedbundels die aanwezig zijn in de bibliotheek van het Haagse Cultureel Maçonniek Centrum prins Frederik. Een uitstekende index — zo vaak een verwaarloosd onderdeel bij historische studies — ontsluit het geheel.

In dit maçonniek onderzoek worden allerlei lijnen zichtbaar die in de geschiedenis van de musicologie tot nu toe duister bleven. Hier leert men de musici kennen die verbonden waren aan schouwburgen, universiteiten, hoforkesten, genootschappen; en, ook al werden zij vaak betaald, verbonden waren door maçonniek-Verlichte idealen. Dat is niet alleen winst voor de musicologie, maar ook voor de beschavingsgeschiedenis van de Republiek. Men vindt hier zelfs liederen behandeld, gezongen in een adoptieloge (loge waarin zowel mannen als vrouwen leden waren; niet ongebruikelijk tijdens de Verlichting).

Een voorbeeld van de wijze waarop Davies zijn onderzoek naar liederen, muziek, en deze 'Frères à Talent' of 'Broeders van Talent' heeft verricht. In 1806 verschijnt het *Gezangboek voor Vrijmetselaars*, verzameld door Willem Holtrop, Amsterdams democraat en uitgever, tevens Voorzittend Meester van de loge *La Charité*. Holtrop bedoelt met deze bundel richting te geven aan de verlichte gedachtenvorming binnen de vrijmetselarij. Hij verzoekt de medewerking van vele schrijvers, zoals de kantiaan Jan Kinker en andere progressieven. Hij nam eerder al musici en zangers uit zijn eigen loge mee naar Den Haag om daar bij het hoofdbestuur de voortreffelijkheid van door hem voorgestane teksten te demonstreren, overigens zonder veel succes (de Haagse vrijmetselarij was wat conservatiever georiënteerd). Analyse van de tekst van het voorwoord toont dat Holtrop afwilde van betekenisloze liedjes, die vooral het vermaak dienden tijdens de tafelloges. Davies onderzoekt uit deze bundel de ideologische strekking van de bijdragen door Kinker en Petronella Moens. Het blijkt dat de vrijmetselaars vooral kinderen van de Rede dienen te zijn, die een rol te vervullen hebben bij de vorming van de moraal in een wereldwijde gemeenschap van tolerante broeders-burgers. Aan de hand van de melodiën poogt Davies te onderbouwen dat deze teksten een zowel diepe algemeen-religieuze als tevens revolutionaire ondertoon bezitten. Zo wordt het allereerste lied, 'Aan God', gezongen op de wijs van de Marseillaise. De muziek bij de teksten van Kinker (die soms de vorm van een cantate hebben), komt bijvoorbeeld uit 'Die Jahreszeiten', terwijl de tekst aangeeft dat vrijmetselarij, Verlichting en een nieuwe toekomst voor de mensheid veel gemeen hebben:

Licht der mensheid! rijs met kracht en majesteit omhoog
Aan den hemelboog! –
ô Zinnebeeldig licht, ons oog
Volgt uwe gang aan 's hemels boog.
Rijs statig, rijs plechtig naar omhoog!
Verlichting blijf ons bij:
Uw' invloed loven wij.

De hedendaagse lezer voelt hier misschien verwantschap met teksten die voorkomen in de *Toverfluit* van Mozart, uit diezelfde tijd, met vergelijkbare zangen over de Wijsheid, door Sarastro in diens heilige hallen. Evenwel is het maçonnieke element van die tekst minder dan men zou mogen verwachten; men zie de voortreffelijke analyse van de *Toverfluit*, door de Nederlander M. F. M. van den Berk.

Davies is een grondig onderzoeker. Hij heeft intensief gebruikt gemaakt van zowel gedrukte als handschriftelijke bronnen; onder die laatste vele notulen- en rekeningboeken (voorzover nog bestaand) uit de archieven van de afzonderlijke loges. Het zal

nauwelijks mogelijk blijken dit onderzoek te verbeteren. Er zijn hoogstens aanvullingen mogelijk.

A. J. Hanou

Dedeurwaerder, J., *Professor Speleers. Een biografie* (Antwerpen/Gent: Perspectief uitgaven/Academia press, 2002, xii + 900 blz., €38,-, ISBN 90 382 0243 1).

De magistrale biografie van Reimond Speleers (1876-1951) door Joris Dedeurwaerder bevestigt hoe terecht de spoorslag was die Sophie de Schaepdrijver gaf aan gepassioneerde amateurs om zich niet minderwaardig te voelen tegenover vakhistorici. Een pensum geschiedenis behoorde overigens tot de opleiding Germaanse filologie die de auteur in de jaren 1950 doormaakte in Gent, alvorens ambtenaar te worden bij de Vlaamse Raad, waar hij commissieverslagen schreef en dergelijke meer. Hoewel hij niet gewacht heeft tot hij 'op rust' was om uit de schaduw van die anonieme bedrijvigheid te treden met pittige artikelen, is het toch pas met dit meesterwerk dat hij zich profileert als een historicus met allure, die het tijdrovende onderzoek niet schuwt, maar uitstijgt boven de 'Stoffhuberei' door een persoonlijke visie. Die is fundamenteel tragisch, maar tegelijk ook ironisch en sceptisch, een verademing tegenover de vaak pompeuze voorstelling van de Vlaamse Beweging door belanghebbenden, en een positieve prikkel om deze intimiderend ogende turf uit te lezen.

Speleers wordt uitvoerig in zijn sociale context geplaatst en op de voet gevolgd vanaf 1889 in het Klein Seminarie van Sint-Niklaas. Snel ontbrandde er in hem een vurige flamingantische en Grootnederlandse passie: niet alleen de Guldensporenslag werd opgewonden herbeleefd, hij koesterde ook een jongensdroom om de Indische belagers van Batavia neer te hakken aan het hoofd van de Nederlandse troepen. (25) Een mooi voorbeeld van wat men de Vlaamse 'schizofrenie' zou kunnen noemen: zelfbestuur opeisen voor het eigen volk, maar weigeren om deze logica uit te breiden tot niet-Europese volkeren. En bij dit romantische kind gemakkelijker te begrijpen dan bij hoogleraren die ca. 1940 nog dezelfde gespleten ideologie verkondigden.

Ook de studie geneeskunde aan de Katholieke Universiteit Leuven wordt gecontextualiseerd, en wie de details over Speleers' leermeesters ballast zou vinden, kan ik tegenspreken vanuit het perspectief van 2006: de neuroloog Van Gehuchten bijvoorbeeld kwam onlangs weer in de belangstelling met zijn filmpjes van spastische mensen, die een choreografische inspiratiebron vormden voor Alain Platels 'VSPRS'. Pas dankzij dit boek kon ik Van Gehuchten 'plaatsen' en dus mijn taak in de Beoordelingscommissie Muziektheater beter vervullen. Wie weet wat voor verrassende verbanden zich nog zullen onthullen aan de hand van andere vignetten in dit uitermate rijk gestoffeerde boek!

Speleers ontpopte zich als leider in de flamingantische studentenbeweging, waar men zich soms bezondigde aan hetze tegen jodendom en vrijmetselarij (61), en voltooidde zijn 'Werdegang' in Berlijn in 1901. Het dwepen met Duitsland als cultuurnatie bij uitstek kwam toen veel voor, bijvoorbeeld bij Britse componisten, en zou een vaste waarde blijven bij Speleers. Dat hij melomaan was, speelde ongetwijfeld een rol.

Vanaf 1902 terug in Vlaanderen, ontplooidde Speleers naast zijn medische praktijk een veelzijdig engagement voor de 'integrale' ontvoogding van Vlaanderen, echter wel binnen de perken van katholieke onderdanigheid. Een tweede 'schizofreen' punt dus, de impliciete veronderstelling dat de sacrosancte 'eigen lotsbeschikking' reeds 'restloos' te verwerven zou zijn zonder bevrijding van het klerikale juk dat misschien wel de